

kun perioden 1498-1536, men af de godt halvfjerde hundrede breve og diplomer, som trykkes – eller rundhåndet genpubliceres – stammer godt tre femtedele fra det sidste tiår.

Mest iøjnefaldende er det, at lidt over tre fjerdedele af brevmaterialet 1529-36 er hentet fra lensmanden på Bergenhus, Esge Billes privatarkiv (hvoraf også andre dele allerede er publiceret). Ligesom svigerfaderen Henrik Krummedige og fættereren Mogens Gyldenstjerne på Akeshus synes Esge Bille at have gemt enhver stump post (det blev til 13 pakker, nu i Rigsarkivet); men da hr. Henrik var sat ud af spillet 1524 (og døde 1530) får Esge Billes og fætterens arkiver en helt central kildefunktion (jævn-sides Münchenarkivet). På denne måde bliver dette halvbind en meget væsentlig kildesamling til Norges tragiske skæbne forud for selvstændighedstabet.

Naturligvis indeholder værket også andre kilder af væsentlig interesse. Ikke mindst ærkebiskop Olaf Engelbrekts-ssons lange – og tendentiøse – redegørelse for sin politik under grevefejden og revolten ved nytåret 1536 (nr. 285).

Erling Ladewig Petersen

Peter Englund: *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. (Atlantis, 1989). 344 s.

Forf. blev kendt af en større offentlighed, da han i 1988 udgav bogen »Poltava. Berättelsen om en armés undergång«. At den blev en bestseller skyldtes ikke blot, at bogen handlede om Karl XII, der synes lige så godt stof i Sverige som Christian IV her i landet, men også at der var tale om en yderst velskrevet bog. Mange historiske undersøgelser når ikke ud til videre kredse p.g.a. præsentationsformen. Det er dette, Englund har villet råde bod på.

Den flydende fremstillingsform føl-

ges op i det foreliggende værk, der ligeledes udgives på et kommercielt forlag, og kun fremtiden og salgstallet vil vise, om det er muligt at gentage succesen med et tungere og mindre tilgængeligt emne som adelens samfundssyn i 1600-tallet. Eksempelvis indledes bogen med en diskussion af begreberne ideologi og mentalitet. »Populariseringen« af emnet har imidlertid også sine ulemper. Det medfører dels en vis depræcisering – forf. anvender hyppigt vage termer samt forbehold – dels en »bred« fremstillingsform med talrige gentagelser. Knap så tilgængelig er bogen for den forsker, der vil benytte referencesystemet, skønt også noteapparatet er præget af forf.s pædagogiske overvejelser. Noterne rummer bl.a. en række supplerende oplysninger om omtalte personer. Forf. anvender det ofte benyttede referencesystem med angivelse af forfatter samt årstal, og hvor bogens titel må findes ved opslag i den efterfølgende bibliografi. Dette lidt omstændelige system fungerer blot ikke helt tilfredsstillende. Dels er kilde- og litteraturfortegnelsen opdelt i utrykte kilder, trykte kilder, litteratur samt forkortelser, hvilket kan kræve flere opslag, før man finder det pågældende værk. Overskueligheden lettes heller ikke af, at udgivelsesår i bibliografien anføres til sidst. At enkelte forfatternavne er fejlagtigt stavet, volder ikke de store problemer; vanskelige bliver det, når der f.eks. (n. 64, s. 268) henvises til Nilsson 1984, og der i litteraturlisten optræder Nilsson 1984A og 1984B. Nok så hjælpeløs står man ved henvisningerne til Revera 1976 (n. 3, s. 263), til Florén 1988 (n. 66, s. 275), til Ylikangas 1975 (n. 130, s. 308) eller til Ågren 1973 (n. 2, s. 312), idet ingen af disse arbejder findes i litteraturlisten. Når man ved benyttelsen af bogen desuden finder flere fejlagtige henvisninger, er denne del af bogen præget af hastværk.

Det anføres må imidlertid blot opfattes som skønhedspletter på en ellers god fremstilling af den svenske adels samfundssyn i 1600-tallet. Konkret undersøges adelens samfundssyn hhv. i første og anden halvdel af 1600-tallet, om og i hvilken grad og retning dette syn blev forandret. I en flydende, velskrevet og veldisponeret form beskrives delvis på grundlag af foreliggende forskning adelsideologien i første halvdel af 1600-tallet, der betegnes som standsfunktionel, anti-merkantil, traditionalistisk, patriarkalsk og byrdsaristokratisk. Det er ikke mindst interessant, at den traditionelle tre-standslære udformes som en fire-standslære i Sverige, at adelen og ikke gejstligheden placeres som første stand samt endelig, at den standsfunktionelle idé, anvendt om konkrete stænder, af forf. karakteriseres som noget relativt nyt, der havde en vigtig funktion i adelens ideologisk-politiske kamp i 1500-tallet. Standsbegrebet relateres dels til standsrigsdagen, dels til øvrige nordiske lande. Det kan blot undre, af forf. ikke henviser til Herman Schücks diskuterende behandling af standsrigsdagens fremkomst (i Riksdagen genom tiderna, 1985).

Forf.s forskningsindsats ligger primært på analysen af adelsideologien i 1600-tallets anden halvdel. Han når frem til, at ideologien fortsat er patriarkalsk og traditionalistisk. Derimod er det byrdsaristokratiske element – adelens forrettigheder på grundlag af forfædrenes bedrifter, en ædelhedens sum – ved at vige pladsen for et meritokratiske syn, med vægt på personlige fortjenester og kvalifikationer. I sammenhæng hermed var den tidligere afstandtagen fra merkantile aktiviteter blevet erstattet af en pro-merkantil holdning. Borgerlige dyder som flid, sparsommelighed og økonomisk gevinst kom i høj-

sædet, lige som det snarere blev en kvalifikation end en ulempe at have kæmpet sig op fra ufrelse eller fattige kår. Alt dette indgår som en del af baggrunden for nedbrydningen af standssamfundet til fordel for rangssamfundet, hvor rangen ikke afhang af stand, men af funktion, og hvor adling knyttes til »vilkår«, d.v.s. af den position, man indtog i samfundet. Alt dette har meget tilfælles med udviklingen i Europa, herunder i Danmark under den tidlige enevælde, og det afspejler en embedsadel, hvis stilling i flere henseender var afhængig af kongemagten. Sverige er blot et særlig interessant tilfælde, fordi nobiliteringen her antog så stort et omfang, at 80 % af adelen i slutningen af 1600-tallet var nyadel. Undersøgelsens betydning består ikke mindst i, at adelsideologien og dens forandringer anvendes som et parameter til belysning af spørgsmålet om adelens borgerliggørelse eller borgernes feudaliserings og i sidste ende til bedømmelse af enevældens og reduktionens karakter.

Medens fremstillingen af adelsideologien i første halvdel af 1600-tallet måske fremtræder noget simplificeret netop for at fastholde en ideotype, er konklusionen ledsaget af de nødvendige reservationer. I slutningen af 1600-tallet fremtræder adelsideologien som en blandingsideologi, der rummer såvel nye som gamle elementer. Konklusionen er ikke epokegørende, men forf. har præsteret en god, sammenhængende skildring af adelens ændrede forestillingsverden, der ud fra svenske forhold bidrager til den overordnede absolutismediskussion. Bogen forener på bedste vis tradition (for solid historisk forskning ved Uppsala Universitet) og nyskabelse (den flydende, lette fremstillingsform, der er sjælden for disputatsgenren).

Leon Jespersen